

T E R M É S Z E T.

Szerkeszti 's kiadja

K U N O S S.

Sík szám.

Tavaszhó 27ikén.

1838.

AZ ÁLLATORSZÁG.

Alig van szó, melyet oly sokféle értelemben használnánk, mint azt; mely e' folyóiratnak van címéül tűzve. Kitünő 's mások fölötti elsőséggel bíró jelentése azonban a' mindenség, mely eget és földet, 's mind kettejének ismeretét foglalja magában. Mennyire különbözik tudományunk a' kettőre nézve! milly tökéletlen egyik, milly előhaladottságu a' másik! és mégis milly parányi mindenik ahoz képepest, miket róluk ki nyomozni 's tudni az ember-észnek nem tilalmas.

A' földet, élő 's élettelen, vagy jobban mondva, helybül mozduló 's mozdulhatlan teremtményivel együtt három országra osztá a' magán a' természetet is uralkodni szerető ember, t. i. állat-, növény- és ásvány-országra. Ha e' hármat összehasonlítjuk: ugyan találjuk, hogy a' növényország leggazdagabb, hogy neki legkülönneműbb, legváltozatosb terményei vannak. Különösen érdekes az összeillesztés a' növény- és állat-ország közt. Abban komoly jelentésű csend uralkodik, mint valamely bűvölt tartományban; csak szelben suhogó levelek hirdethetik annak jelenségét. Ebben, minden oldalról, hegyen, völgyön, zajos, mozgékony életet lelünk. Legkülönbözőbb hangok verdesik füleinket, a' leghalkabbtól fogva, melyet szellemek suttogásának vélhetnél, egész a' menydörgéshez hasonló szózatig. Itt örökös mozgás van, közel 's távolra, föl és alá; minden röpül, fut, ballag, uszik, mászik. 'S milly idomok mutatkoznak a' teremtményeken! A' legszebbek 's legnemesbbek, rettenthetlen bátorsággal 's iszonyu erővel fölruházva; de egyszersmind a' legrutabbak, undok eszmörletességgel. 'S e' nagy különbözőség békiethet ki némileg az állatok örökös harczával, mely az embertől fogva egész a' legkisebb féregig pusztít az állatok között. Megjegyzendő továbbá, hogy a' mennyiben e' kiirtás, egymást öldöklés meg van a' növényországban is: koránsem látni annak oly föltűnő jelenségét 's maradó nyomait, mint az állatoknál. Mert, hogy egyik növény a' másikat elnyomja, nedvét kiszívja 's fonnyadásra készíti: nem igen hat meg bennünket; mert itt egy időg sem vonaglik, 's a' szenvedésnek semmi kitünő jelensége nem ébreszti föl szánakozásunkat. Csak a' mozgékony életü teremtményeknek van igazi halála, mellynek jelenete szivrázó borzalommal hat az élőre, mely azonban az életnek magasb ingert ad. Mennyire különbözik az elhalás a' növény- és állatország közt, — kitetszik egy Krisztus előtti írő szavaiból, mellyeket különösen az emberre vonatkozólag irt: „A' fának reménysege lehet, — ha kivágatik is, hogy ismét elváltozand, és sarjadékai nem fognak megszűnni. Ha gyökerei a' földben megvénülnek 's elporhadva kihálnak, a' viz ereje által ismét növekedik, mintha ültetve volna. De hová lett az ember, ha meghalt, ha elveszett? Hasonlókép fejezi ki megilletődését egy görög író: „O a' málva, ha a' kertekben elhervadt, vagy zöldelő borostyán, vagy a' szépen virágzó róza, ismét él 's fölvirul a' következő évben. Csak mi, a' nagy, erős és bölcs emberek, mi nem hallunk többé semmit a' föld üregében, hol határtalan álmot alszunk.“ Van ugyan hasonlatosság az ember, általában az állat és növény között. Az ember lényege, a' halhatadanság is bimbókban, sarjadékokban alapul, mellyeket hátra hagy azon biztos reménnyel, hogy a' becsesb mag, mely velünk a' földbe száll, a' sírbul szebb életre

virágozand föl. Igen, ha az állat, élethatárának legvégső pontjához ért: elhervad mint a' növény, fájdalom nélkül; mert a' halál nem egyéb édes álmornál, 's legnagyobb jóté-
ménye a' természetnek. Csak kár, hogy ez nem mindig az elsorvadt gyümölcsöt szakaszt-
ja le, hanem gyakran virágzásban tép le kérlelhetlenül.

Nyugtalanító 's komoly érzetet szül, ha tekintjük az ember- és állatvilág örökös harcát, melly, kicsinyben vagy nagyban pusztít, öldököl, hogy élhessen. — Tekintsük a' tigris. Ez különválva egy egész világnak áll ellenében, 's üldözője mindennek a' mi él 's lélezkik. Fölfalja önnön kölykeit, ha a' nőtigris vissza nem tartóztatja, 's néha össze nem tépi. E' védelem pedig nem kölykei iránti vonzódásából származik nála is (!) mellyeket csak azért táplál téjével, mert arra ennek bősége mintegy kinszeríti őt; hanem mert ő maga is örömet kegyetlenkedik 's öldököl, midőn alkalma van. Ha éhség kinszeríti föl-
falja ő is tulajdon kölykeit. Az elefánt iparkodik előle menekedni, kívül egyébiránt sem meredek szikla, sem magas fák sudara, sem fegyver nem oltalmazhat eléggé. Ő ellene egész nemzetek szállanak sikra; 's ha szíven van is találva, össze nem rogyik mindjárt; van még ereje, magát megboszulni. 'S bármilly iszonyitónak lássék is halála óngolyó, az óriás kigyó szorongatása vagy dühös bikák szarvainak öklelése által: még ez mind enyhe kimulás az ő természetes halálához képest. Mintegy 80 évig terjedni szokott életét többnyire magánosan, öldöklés szomja közt végezi, 's elég bátor, az elefántul ennek borját, a' hyenátul pedig zsákmányát elragadni, vagy az éhség szörnyeivel hosszasan küzdeni. — Minél erőtlenebbé lesz pedig agg korában: annál sivatagabb pusztákba üzetik egyéb ragadozó állataktul, hol prédát nem lelve, gyakran éh-halállal vész el. Ez rendeltetése, életpályája; ő nem változtathat rajta semmit; mindörökké hasonló marad önmagához. Csak azt teszi, mit neki valthatlanul tennie kell; 's ez — az egyedül bujdoslás és vérengzés. Benne a' szeretetnek, a' vonzalomnak, engedékenységnek vagy szánakozásnak semmi nyoma. Egyedüli igaztója ösztön és falánkság.

Azt mondjátok a' komoly gondolkozónak: Menj ki a' szép természetbe, 's örülj a' mosolygó nap alatt a' jó anya kebelén. 'S ő kimegyen. Szép a' nap és ég, melly föl-
lőtte boltosul. Ölébe csalja őt a' fű-hullámos rét, az enyhe liget, 's ő melázva dül le egy csermely partjain. Illatözön fűroszti őt, 's körülle ezernyi állatocska dong örömszibajjal a' levegőben; látja, mint vigadnak az életnek; de látja egyszersmind, miképe egy fecske gyors szárnyakkal közéjük csap, 's néhányat elragad. Fölőtte a' pacsirta zengi örömdalát; de messzerül egy ölyvöt lát feleje lövelni, melly örökre megnémitja. Lát egy fészke körül turbékoló vad galambot, melly anyásodó fiainak örül; de egy emberfő bukkanik elő egy odvas fa mögül, szeméhez fektetett csöve ellobbanik, 's a' galamb utolsó vonaglá-
sok közt hull alá. Lát szökelni hófehér báránykát, mellynek nyakát egy szelid leányka piros szalaggal ékesíté; 's ő e' szalag által megjegyezve látja előre a' helyet, hol a' sze-
gény állat nyakát élesre fent eszköz metszendi keresztül. — Megborzad e' látványokon, e' gondolat miatt a' merengő lélek, 's olly örömet emlékezik az ősvilág ama' regéjére, hogy voltak idők, — az emberiségnek aranykora, — a' szelidség, ártatlanság és boldogság századai, — midőn a' föld minden állatai békességben éltek egymással, midőn öldöklés, vérontás nélkül történtek lakomák, 's az emberek megelégedtenek a' növényország gyümölcseivel 's állatok táplálé téjével, midőn az egész föld béke 's nyugalom hazája volt, minőnek egy jós-író a' jövendőt festi, midőn így szól: Azon időben a' farkasok a' bárá-
nyoknál fognak lakni, 's a' parduczok a' gidák mellett nyugodni; a' gyermek összefogva vezetendi a' bárányt, bikát és orozlánt; tehének és medvék együtt menendnek legelőre;

még az ozrolán is füvekkel táplálandja magát; a' csecsemő a' kigyók barlangjának nyiladékinal fog játszadozni, 's a' gyermek biztosan öltheti kezét a' bazillisk torkába.

Milly különmemű tulajdonok vannak az állatvilágban! 'S mind ezek az egy emberben látszanak központosulni. Más állatok csak egyes tulajdonokat bírnak, melyeket azonban mi, műveltebb nemzetek fiaí tivolrul sem ismerünk ugy, mint például egy rengetegbéli hindu vagy pusztai arab. Tudjuk, hogy az elefántot értelmesség, a' majmot utánzási készség, a' lovat okosság, a' rókát ravaszság, a' kutyát hűség és tanulekonyóság, a' macskát alattomosság, a' juhót szelidség, 'stb. 'stb. bélyegzi. De milly parányi ez! — Alig van szebb része a' vizsgálati természettudományak, mint az állatok tulajdonságaira ügyelni, 's azoknak jelenségét ecelekedeteikből kilesni. Sokszor egész a' megindulásig hat meg bennünk azoknak rendkívülsége, miket bizonyos esetekben az állatok egymásért 's az emberért elővetnek.

J. P.

K O K O S Z - D I Ó .

Ez gyümölcse egy pálmafajnak (*cocos nucifera*) mely minden forró égöv alatti tartományban találatik, 's egyik legbecsesb tárgya a' növényországnak. Ezen pálmafák 40—60 láb magasak, 's ág nélküliek, hanem leveleik 12—14 láb hosszúak, igen erős csutkával, mely azok' közepén végig fut. A' gyümölcs mintegy emberfő nagyságu, külsőleg vékony, vörösbarna kéreggel boritva. Ez alatt igen sűrű rojt-szövet találatik, mely sok déli tartományban kötelek', és vastag vitorla vásznak' készítésére használatik; ezen szövet alatt van a' valóságos diónak heja, csaknem gömbölyű, igen kemény, szépen simítható 's fényesíthető; azért különféle szép művek' készítésére használatik. A' magva fehér; izére, és husa keménységére nézve mogoróhoz hasonló; belseje üreges, és tejszerű folyadékkal töltött. Mielőtt a' dió megérik, az egész mag csupa tej, mely frísítő és kellemes, édeskés izű. A' kemény mag, ha megérett, igen tápláló, de nehéz emésztetű. Ha ez kiszajtolatik, tiszta olajat ad, mely, mig fris, az édes mandola-olajhoz hasonlít, hanem könnyen megavasul, 's azután csak kifestéshez használható. Minden fa mintegy száz diót terem, melyek csomókban tizenkettőnkint sűrűn a' levelek alatt csüngnek. A' törzsök, hajók, jutajok és épületek készítésére igen alkalmas. Levelei jók házfedelnek, 's belőlök még takarók, kosarak, és más hasznos eszközök is készíttetnek, melyekre Európában a' fűzfa-vevessző szolgál. E' pálmafajnak tehát minden része használható. Ha a' törzsök megfuraik, belőle fehér nedv folyik, mely pálmabornak nevezetik. E' nedv, igen édes, mig fris, ha továbbra eltétetik, kellemetlen izt kap; következő nap savanyu, huszonnégy óra múlva pedig ecet-szerű lesz. Kiegészve a' legjobb nyugot-indiai arakot adja. Pálmabort más pálmafajból is kaphatni, hanem a' *cocos nucifera*-ból való mindig legjobb. Ujlag egy javítás talált helyet a' kokoszolaj' használásában, minthogy az nem csak világításra, hanem jeles szépségű szappan készítésre is használatik. Ezen olajjal azonban nem kell fölcsereálni a' pálma olajat, mely ismét a' pálmafajból nyeretik, a' Guineai tenger-széleken.

V.

GAZDASÁGI JEGYZET.

(Kuttfő: *Allg. Oest. Zeitsch.* 'stb.)

Gyakori tapasztalás mind őszi mind tavaszi vetéseknel, hogy a' mégolly jól magozott földeken sem olly rendszeren kél ki a' szem, mint annak történni kellene, hanem itt-ott kopár helyek, ugynevezett ligetek maradnak, melyeken utóbb konkoly, piraes vagy más egyéb kártékony gyom nevelkedik. Az illy ligeteket gazdáink részint a' vető ember hibájának, részint hőresőkök, egerek, 's egyéb gabonarágó férgek vagy magevő madarak pusztításának szokják tulajdonítani. Való, hogy sokszor ezek is megligetesítik a' földet, elhordván, megemésztvén az elvetett magot. Sokszor azonban ellensége ezen állatoknak az időjárat, 's annyira megkevesésvi számukot, hogy szembetűnő kárt nem okozhatnak. Minek tulajdoníthatni valljon a' mag ki nem kelését ilyenkor?

Kik a' növényország kifejlődésének titkait csak valamennyire méltaták is figyelemre: tudni fogják, hogy minden magnak van bizonyos részcsekeje, szike, mely tulajdonké a' kifejlendő növény eredetét, csiráját magában foglalja, 's melyet ennek védelmül egyszersmind kikélesekör táplálatal szolgálaladó rétegek burkolnak; szintugy fogják tudni azt is, hogy e' sziknek megroonsolatása eseten a' mag többé kikelni nem szokott; miután pedig ezt tudák, 's gondolóra veszik azt, hogy gazdáink többnyire minden gabonájokat nyomtattatják vagy csépeletetik, — 's ezt többnyire vas

karikávan övezett hadaróu csépekkel — lehetlen azon meggyőződésre nem jönniek, mikép a' vetni való magnak így történni szokott megroncsolatása okozza, hogy kivált olly földben, hova illyféle mag történetből nagy mennyiséggel jut, hibásnak kell a' vetésnek lennie; mert a' zuzott mag egyes egyig ben vész, elrohad. E' hibának jövedőre leendő elkerülése végett ezélszerűen, egyszersmind gazdaságosan fognának cselekedni szántóvetőink, ha a' magnak különben is még kalangyákban, kepekben kiválasztani szokott gabonát nem csak külön asztagokba 's hazalokba rakatnák, hanem egyszersmind külön módon is értetnek el, t. i. tarolással, vagy vaskarikátlan hadaróu csépekkel kicsépettetnék; ha pedig ezt nem: legalább azt tehetnék, hogy az ágyzások utolsó garmadáját, mellyben legtöbb, 's jobbadán csak zuzott szem van: ne többé a' vetni való csűrbe, hanem külön takarították.

Hogy pedig a' zuzódás által megsérült mag, melly egyébiránt mégis bir annyi épséggel, mi szerint csírát nevelhet: több is elszárad, vagy ha szárba indul 's kalász nevel is; ebben semmi mag nem tenészik, eléggé bizonyítja a' földeken helyvel közel találtató csünt vetés, mellynek silányságát, 's ugyanazon földben a' többtül való nagy különbözősét, gazdáink sehonnan sem tudták eddigelle magyarázni.

CSONKA.

TERMÉSZETI RITKASÁGOK.

Méregvölgy. Jáva szigetén egy méregvölgy találtik, mellynek megközelítése életveszélyes, megjárása pedig halált okoz. A' londoni földleírasi társaságnak egy — onnan legközelebb visszajött tagja — következőleg ír róla: Midőn e' völgyhez közelítettünk, erős gyomor-zavargás szállott meg bennünk, kábúlással 's fuladozással párosulva. E' jelenségek azonban megszűntek, midőn a' völgy nyiladékaig törtétünk; 's innen biztosan nézhettük a' különös színhelyet, melly szemünk előtt megnyílt. A' völgy mintegy mér földnyi terjedtségű, tojásdad, 's 30—35 lábnyi mély. Földje mindenütt egyenes, száraz, a' növényzet minden nyoma nélkül, de számos csonttal fődye, emberek, tigrisek, vadkanok 'stb. é féleével. Csak közepén emelkedik néhány szikladarab. Nem látszik semmi gőz, semmi nyiladék a' földben, melly kőkeménysegének mutatkozik. A' meredek ormok, mellyek e' halál-völgyet környezik, tetejektül fogva egész aljokig fődvek fákkal, bokrokkal 's buján tenyésző növényekkel. Bambus-botjaink segítségével leboacsátkozánk egyiknek oldalán, migem mintegy 18 lábnyira valánk a' völgyzinétül. Innen egy ehet kergeténk alá; 's ez 15 percz mulva mozdulatlan rogyott össze; egy második már 10 percz mulva; egy tyuk csak másfél perczig maradt életben. Epen előttünk egy emberi csontváz fekiadt; örömet magammal hoztam volna; mit azonban megkisértenem bohóság leendett. A' szerte-széylel heverő állatmaradványok az elefántcsont fehérségével vetekednek. Az e' völgygyel érintkezésben levő hegyek tüzokádó természetűek; a' völgy fölött azonban sem kénkőszagot nem érzeni, sem tüzokádás nyomaira nem találhatni.

Léglövelő hegyek. Columbia éjszakai partvidékén, Cartagena fővárostul nem nagy meszeségben áll Turbaco falu, mellynek vidéke olly szelid, levegője olly enyhe mérsékelt, hogy nyáron át sok távolvidéki költőzik oda az egyébutti uralkodó hőség 's számos nyavalya elől. Határán több hús vizü csermely kigyózik át, beárnnyazva az a n a c a r d i u m c a r a e o l i magyara fának gyönyörű lombjai által, mellyekről a' benszülettek azt regélik, hogy a' levegőbeli ártalmas gőzöket magokba szíják, megátolva azoknak terjedését. E' kellemes vidéken sajátjémű természeti ritkaság gyanánt emelkednek pálmaligetek közt a' 35—40 lábnyi magas léglövelő hegyek, mellyeknek száma mintegy huszat tesz. Mindeniknek tetején egy kazán van, tele vízzel, mellyből pillanatonként, előzetes földalati moraj után, nagy erővel rohanik föl a' levegő; mint többszöri vizsgálat bizonyítja, a' legtisztább főtő-lég. Ennek ereje 's mennyisége az időszakasz minőségétül függ; többnyire gyenge földrengést vél érzeni a' közel szemlélő, melly azonban semmi veszéllyel nem jár, 's a' megszülött indusok állítása szerint még csak a' hegyek idomát sem változtatá meg emberemlékezet óta.

Levegői jégdarab. Hiteles írók tanúsítása kezekedik egy ritka jelenetrül, melly Tip-po Saib országglása alatt Seringapatamban; Keletindiában történt, t. i. hogy akkora jégdarab esett légyen le a' felhőkbül, mint egy elefánt. (Murrays observations on the Phenomena of the thunder storm.)

Megjelenik kedden 's pénteken. Előfizetni minden cs. kir. postahivatalnál 's a' szerkesztő tulajdonosnál Pesten, (Kalaputeza Szita-ház 79-dik sz.) egész évre, postán 12, Pest-Budán 10; felévre 6, és 5 pengő forintjával.